

חיפה והכרמל

חיפה

מה פירוש השם חיפה?

ההסבר העממי המקובל הוא כי השם נולד מצירוף המילים "חוף יפה". הד לרעיון זה ניתן למצוא בספרו של רבי אשתורי הפרחי, שחי בארץ במאה ה-14: "וברגל ההר על חוף לשון הים הוא חיפה, ואולי לזה נקרא שמו כן" (ספר "כפתור ופרח" פרק י"א).

פירושים אחרים מבקשים לקשור את שמה של העיר לכהן הגדול שמעון כִּפָּא, שחי בימיו של ישו (יש לזכור כי שם העיר מופיע לראשונה רק בתלמוד), לעובדה שהכרמל "מחפה" על העיר, או לכך שחוף העיר מרובה בכִּפּים, כלומר בשוניות סלע, דבר המבדיל אותו מן החופים החוליים האופייניים לארץ.

סגולות ימה של חיפה

כדאי לצדיקים להיקלע בעתיד לבוא לאזור חיפה, שכן סגולה מיוחדת יוחסה לחוף ימה באחרית הימים: "עמים הר יקראו, שם יזבחו זבחי צדק, כי שפע ימים יינקו וישפוני טמוני חול" (דברים פרק ל"ג, יט) - כי שפע ימים יינקו - זה ימה של חיפה שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא... ספינה אובדת בים הגדול וצורר של כסף ושל זהב ואבנים טובות ומרגליות וכלי זכוכית וכלי חמה... הים הגדול מקיאה לימה של חיפה שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא" (ספרי דברים, פסקא שנ"ד), "זה ים שלחיפה, שאין לך צורר שלכסף וזהב וספינה אבידה בים עד שהוא מקיאו ומשליכו לים של חיפה שהוא משמרתו... והוא מתוקן לצדיקים לעתיד לבוא (מדרש תנאים לדברים פרק ל"ג, יט)

מסתבר שגם בעולמנו זה זכה ימה של חיפה לסגולה מיוחדת המכניסה הון לכיסים, והיא החילזון, (שממנו הופק "התכלת" המפורסם) במימיו: "אלו צידי חלזון, מסולמות של צור ועד חיפה" (בבלי שבת דף כ"ו ע"א). את עוצמתו הכלכלית של ענף זה ניתן להבין מן המדרש הבא: "אמר רבי יוסי: פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד. אמרתי לו: פרנסתך במה? אמר לי: מחלזון. אמרתי לו: וכי מצוי הוא? אמר לי: השמים [לשון שבועה], שיש מקום בים שמוטל בהרים וסממיות מקיפות אותו, ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו. אמרתי: ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא... לפי ששבטו

הידעתם?

- שכונת "אחוזה" היא "אחוזת שמואל" על שם הנציב הבריטי-יהודי הרברט סמואל.
- הזמרת חווה אלברשטיין גדלה במעברת "שער עלייה" בחיפה, ועליה שירה "שְׁרָלִיָה".
- הבריטים מילאו רצועה צרה בין הכרמל לים בעפר, כדי לאפשר יצירת נמל. רחוב העצמאות בעיר התחתית אם כן, נמצא בעצם בים...
- מכל המסדרים הקתוליים בעולם, היחיד שגובש בארץ הוא הכרמליתי (על הכרמל, כמובן).
- "האח דניאל" רוֹפֵּאָאוֹן המפורסם, חי במנזר הכרמליתי בחיפה עד מותו בשלהי שנות ה-90.
- "צומת התשבי" ליד יקנעם נקרא כך מפני שניתן לראות ממנו את אתר המוחרקה.
- שכונת הדר הכרמל נטלה את שמה מהפסוק: "פֶּרֶחַ תִּפְרַח וְתִגַּל אֶף גִּילַת וְרִנָּן, כְּבוֹד הַלְבָנוֹן נִתֵּן לָהּ - הַדֵּר הַכְרָמֶל וְהַשְּׂרֹן" (ישעיהו פרק ל"ה, ב)

של זבולון מתרעם לפני המקום ואומר לפניו: ריבונו של עולם! לאחיי נתת ארצות ולי נתת ימים, לאחיי נתת שדות וכרמים ולי נתת חלזון. אמר לו: לסוף [עוד תראה] שאני מצריכם לידך על ידי חלזון זה" (ספרי דברים, פיסקא שנ"ד)

יהודים בחיפה

במהלך הדורות קמו ונפלו קהילות יהודיות בעיר חיפה. בתלמוד אנו שומעים על תלמידי חכמים בני העיר, כרבי אבדימי דמן חיפה (המכונה גם "רבי אבודמא דחיפה", ואשר את קברו מראים עד ימינו בבית הקברות בעיר)

ורבי אבא דמן חיפה. וגם: "מעשה בחסיד אחד, דהנה מטייל בשוניתא [בשונית] דימא דחיפה" (פסיקתא דרב כהנא פרשה י"ח). משרתו הנאמן של רבי יהודה הנשיא, יוסף, היה אף הוא מחיפה, כפי שמעידים דבריו של רבי לפני מותו: "בשעת פטירתו של רבי, אמר: ... יוסף חֲפָנִי, שמעון אפרתי - הם שמשוני בחיי והם ישמשוני במותי" (בבלי כתובות דף ק"ג, ע"א)

בני העיר דיברו בעגה מסוימת, אשר גרמה להם "צרות" בכל הקשור בענייני תפילה בציבור: "אין מורידין

חיור

ב-1905 נחנך קו מסילת ברזל מחיפה מזרחה, שהתפרסם בשם "רכבת העמק". מספרים כי היתה זו רכבת כל כך איטית, עד כי יכולת לרדת ממנה, לטייל קצת, להריח כמה פרחים, ועדיין להספיק לחזור... לא פעם היה צורך לסלק פרה מעל המסילה, ולעתים סולקה אותה פרה כמה פעמים בנסיעה אחת... פעם עצר נהג הקטר והציע "טרמפ" להלך שצעד לאורך המסילה. "לא תודה", השיב ההלך, "אני ממחר". כך או כך, היום קיים בחיפה "מוזיאון הרכבת" שהוא אחלה, וממש מצווה לבקר בו.

לפני התיבה [כלומר, נותנים להם להיות חזנים] - לא אנשי בית שאן, ולא אנשי בית חיפה, ולא אנשי טבעון [אנשי טבעון], מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין [כלומר מחליפים בהגייתם אותיות דומות] (בבלי מגילה דף כ"ד, ע"ב). מסביר רש"י את הבעייתיות שבדבר: "ואם היו עושין ברכת כהנים היו אומרים 'יאר' - 'יער ה' פניו' ולשון קללה הוא".

חיפה היתה העיר היחידה שעליה מסופר כי תושביה היהודים לקחו חלק בהגנתה מפני האויב. היה זה בעת הכיבוש הצלבני, והעיר אכן עמדה זמן מה במצור, אולם לבסוף נפלה, וטבח איום נעשה ביהודים. על כך כתב פייטן אלמוני ממצרים, בתוך פיוט קינה ארוך: "זקנים טבחו ונפשי דלפה, זלעפה אחזתני על חורבן חיפה".

יהודים כותבים על חיפה

בשנת 1878 טייל יואל משה סלומון (עוד לפני שהקים את פתח תקווה) ברחבי הארץ, והתרשם מאד מן המתרחש בחיפה המתפתחת. את רשמיו הוא מביא ב"יהודה וירושלים תרל"ז-תרל"ח":

העיר חיפה עומדת לרגלי הר הכרמל על חוף הים, וגם עתה היא עיר קטנה ואנשים בה מעט. אמנם זה כחמישה שנים אשר נבנו אצלה עיר מפוארה על ידי האשכנזים מבני וירטינבערג [=טמפלרים], וכל איש העובר שמה יתפלא על הדר העיר החדשה הזאת אשר יש בה יותר משלוש מאות בתים ושוקים ורחובות והיכלי עונג וגנות ופרדסים כנועם הערים הנעימות באירופא, עד כי הבא שמה ידמה בנפשו כי רגליו תדרכנה באחת מערי אירופא. בית מלון אורחים גדול ורחב ידים ניצב שמה כחומה בצורה ועליות מרווחות ועל שער ההיכל חרות האותיות: "כרמל האֶטְטֶעל"

הסופר סמי מיכאל, שעלה מעיראק עם קום המדינה ולאחר מכן התגורר בחיפה, מספר:

"כשעליתי על המטוס בטהרן ב-1949 לא גילו לי, מטעמי ביטחון, כי הטיסה תהיה ישירה לישראל, אלא נאלץ לעשות חניית ביניים בפריס. אחרי כמה שעות טיסה ראיתי דרך החלון, מבעד לקרעי עננים אביביים, עיר של בתים צחורים השפוכים על מדרון ירוק. למטה נצנץ בתכלת עמוקה ים רחב ידים. גדלתי בעיראק באזור בגדאד. היתה זו הפעם הראשונה שאני רואה עיר הנאחזת בהר, הפעם הראשונה שאני פוגש ים, הפעם הראשונה שאני חוזה בירוק אביבי כה שופע. אמרתי בלבי שזו לא גלויה מצויירת אלא משהו ממשי, ובראשי חלף הרהור רומנטי: מאושר האדם שהעיר הזו היא ביתו. המטוס נטה על צדו ונחת בשדה התעופה הצנוע של העיר. כמובן אהבתי את חיפה ממבט ראשון"

הכרמל

הכרמל היה מאז ומתמיד פרט חשוב בנופה של ארץ ישראל, ובהזמנות אחת אף בחר הנביא לקרוא את הארץ כולה על שמו: "וְאָבִיָא אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ הַכְּרִמָּל לְאָכַל פְּרִיָה וְטוֹבָה" (ירמיהו פרק ב', ז). בפסוק שלעיל מבטא הכרמל את טובה של הארץ, ואכן חלק מקרקעות ההר נחשבות למעולות לחקלאות. מן המקרא עולה כי הגידול העיקרי בו התברך ההר הוא הגפן: "וְנָאֶסַף שְׂמֵחָה וְגִיל מִן הַכְּרִמָּל וּבְכַרְמִים לֹא יִרְנָן" (ישעיהו פרק ט"ז, י), "וְנָאֶסַף שְׂמֵחָה וְגִיל מִכְּרִמָּל וּמֵאֶרֶץ מוֹאָב, וַיֵּין מִיַּקְבִּים הַשְּׂבֵתִי" (ירמיהו פרק מ"ח, לג), "וַיֵּבֶן עֲזַיָּהוּ מַגְדָּלִים בִּירוּשָׁלַם... וּבְשִׁפְלָה וּבְמִישׁוֹר אֶפְרַיִם, וּכְרָמִים בְּהָרִים וּבְכְרִמָּל כִּי אֶהֱבֵ אֲדָמָה הַזֶּה" (דברי הימים ב פרק כ"ו, ט-י). אולי לא בכדי בחרו מתיישבי זיכרון יעקב, שהשתכנו בחלקו הדרומי של ההר, לפתח את ענף היין, דבר שכידוע, הצליחו בו מאד.

הכרמל במדרש

חז"ל מייחסים חשיבות רבה להר הכרמל, ורש"י אף מכתיר אותו בתואר מיוחד: "ראשך עליך כְּכַרְמָל וְדַלַת רֹאשְׁךָ כְּאֶרְגָּמָן" (שיר השירים פרק ז', ו) - ראשך עליך ככרמל - אלו תפילין שבראש, שנאמר בהן (דברים כ"ה) "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" הרי היא חוזקן ומוראן כסלע הרים, וכרמל הוא ראש ההרים" (רש"י)

לא פעם מופיע הכרמל כחלק מ"חבורת הרי ארץ ישראל". כך, למשל, במדרש המפורסם, הדין בשאלה: על ראשו של איזה הר ראוייה התורה להינתן? - "כיון שביקש הקב"ה ליתן תורה לישראל, בא כרמל מאספמיא [מספרד], ותבור מבית אלים... זה אומר: נקראתי הר תבור, עלי נאה שתשרה שכינה, לפי שאני גבוה מכל ההרים, ולא ירדו עלי מי המבול, וזה אומר: אני נקראתי הר הכרמל, עלי נאה שתשרה שכינה, לפי שאני נתמצעתי בתווך, ועלי עברו את הים. אמר הקב"ה: כבר נפסלתם לפני בגבהות שיש בכם, כולכם פסולים לפני. אמרו לפניו: וכי משוא פנים יש לפניך, או שמא אתה מקפח את שכרנו? אמר להם הקב"ה: הואיל והטרחתם לפני בשביל כבודי, אשלם לכם שכר - הרי נתתי להר תבור תשועה לישראל בימי דבורה... ובהר הכרמל תשועה לאליהו... (מדרש תהילים, מזמור ס"ח)

הכרמל אף מופיע בלא מעט מדרשים, המתארים את ימי ביאת המשיח ואת מקומו של ההר בבניית המקדש השלישי: "וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהִיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשָּׂא מִגְבְּעוֹת וְנִהְרֹוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם" (ישעיהו פרק ב', ב) עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל, ולבנות בית המקדש על גבי ראשיהם. ומה טעמא? "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים" (פסיקתא דרב כהנא, פרשה כ"א ד"ה [ד] ר' פנחס)

"מֵה נֵאוּו עַל הַהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מְשֻׁמֵּעַ שְׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מְשֻׁמֵּעַ יְשׁוּעָה" (ישעיהו פרק נ"ב, ז), ללמדך שעתיד הקב"ה להוריד ירושלם בנויה מן השמים ולהעמידה על ארבעה ראשי הרים, על סיני ועל תבור ועל חרמון ועל כרמל, והיא עומדת על ראשי ההרים ומבשרת לישראל קץ הגאולה (פסיקתא דרב כהנא, נספחים פרשה ה)

אליהו הנביא קווים לדמותו

- ☒ **נביא עממי ולבוש בפשטות** - "וְיְהִי כְשִׁמְעַע אֱלֹהֵיו וַיִּלֶּט פָּנָיו בְּאַדְרָתוֹ" (מלכים א פרק י"ט, יג) "וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו: אִישׁ בַּעַל שֵׁעַר וְאַזּוֹר עוֹר אֲזוֹר בְּמַתְנֵיו, וַיֹּאמֶר: אֱלֹהֵי הַתְּשֻׁבִי הוּא" (מלכים ב פרק א', ח)
- ☒ **ברצותו עוצר את הגשמים** - "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵיו הַתְּשֻׁבִי... חִי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עִמָּדְתִּי לְפָנָיו אִם יְהִיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לֹפִי דְבָרִי... וְהָרַעַב חֲזַק בְּשִׁמְרוֹן" (מלכים א פרק י"ז, א - פרק י"ח, ב)
- ☒ **וברצותו מוריד גשמים** - "וְאֱלֹהֵיו עָלָה אֶל רֹאשׁ הַכְּרִמָּל וַיִּגְהַר אֲרָצָה וַיִּשָּׂם פָּנָיו בֵּין בְּרָפְיוֹ... וַיְהִי עַד כֹּה וְעַד כֹּה וְהַשָּׁמַיִם הִתְקַדְּרוּ עִבִים וְרוּחַ וַיְהִי גֶשֶׁם גָּדוֹל" (מלכים א פרק י"ח, מב-מה)
- ☒ **מתקשר נהדר עם בעלי חיים** - "וַיִּלֶּךְ וַיִּשָּׁב בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הַיַּרְדֵּן, וְהַעֲרָבִים מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבִשָּׂר בְּבִקְרָו וְלֶחֶם וּבִשָּׂר בְּעָרֵב" (מלכים א פרק י"ז, ה-ו)
- ☒ **מחולל נסים** - "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵיו אֵל תִּירָאִי, בֹּאִי עֲשֵׂי כְדָבְרִי... כִּד הִקְמַח לֹא כָלְתָה וְצַפְחַת הַשָּׁמֶן לֹא חָסַר כְּדָבְרִי ה', אֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד אֱלֹהֵיו" (מלכים א פרק י"ז, יג-טז)
- ☒ **מחייה מתים** - "וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלָה בֶן הָאִשָּׁה בַּעֲלַת הַבַּיִת וַיְהִי חָלָיו חֲזַק מְאֹד עַד אֲשֶׁר לֹא נוֹתְרָה בּוֹ נְשָׁמָה... וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵיו תְּנִי לִי אֶת בְּנִי וַיִּקְחֵהוּ מִחִיקָה וַיַּעֲלֵהוּ אֶל הָעֵלְיָה אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב שָׁם וַיִּשְׁכְּבֵהוּ עַל מִטָּתוֹ... וַיִּתְמַדְּד עַל הַיָּלֵד שְׁלֹשׁ פְּעֻמִּים וַיִּקְרָא אֶל ה' וַיֹּאמֶר: ה' אֱלֹהֵי תְּשֻׁבָה נָא נֹפֶשׁ הַיָּלֵד הַזֶּה עַל קִרְבּוֹ... וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל אֱלֹהֵיו וַתִּשָּׁב נֹפֶשׁ הַיָּלֵד עַל קִרְבּוֹ וַיְחִי" (מלכים א פרק י"ז, יז-כב)

⊗ **אצן אולימפי** - "וַיִּרְכַּב אַחָאָב וַיֵּלֶךְ יִזְרְעֵאלָהּ, וַיַּד ה' הִיְתֶה אֶל אֱלֹהֵיוּ וַיִּשְׁנֶס מִתְּנִיז וַיִּרְץ לִפְנֵי אַחָאָב עַד

בְּאֶכָה יִזְרְעֵאלָהּ" (מלכים א פרק י"ח, מה-מו)

⊗ **משה רבנו 2** - "וַיִּקַּח אֱלֹהֵיוּ אֶת אֲדָרְתוֹ וַיִּגְלַם וַיִּכֹּה אֶת הַמַּיִם וַיִּחַצוּ הַנָּה וְהַנָּה, וַיַּעֲבְרוּ שְׁנֵיהֶם בְּחַרְבָּה" (מלכים ב פרק ב', ח)

(מלכים ב פרק ב', ח)

⊗ **בעל יכולת רחיפה ברוח ה' ובמרכבותיו** - [דברי עובדיהו]: "וְהִיָּה אֲנִי אֵלֶיךָ מֵאַתְּךָ, וְרוּחַ ה' יִשְׁאָף עַל

אֲנָשֶׁר לֹא אָדָע, וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחָאָב וְלֹא יִמְצָאָךְ - וַהֲרַגְנִי" (מלכים א פרק י"ח, יב) "וְהִיָּה הִמָּה הַלְכִים

[אליהו ואלישע] הַלֹּךְ וַדְּבַר, וְהִנֵּה רֶכֶב אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיִּפְרְדוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וַיַּעַל אֱלֹהֵיוּ בְּסַעֲרָה הַשָּׁמַיִם" (מלכים ב פרק ב', יא)

(מלכים ב פרק ב', יא)

אליהו ונביאי הבעל בהר הכרמל

האירוע המפורסם ביותר בו נטל אליהו חלק וקידש את שם ה', היה בהתמודדותו עם נביאי הבעל בהר הכרמל.

מבחינת אליהו היה האירוע כולו מופת לישראל, שהלכו אחר הבעל, וניסיון להחזירם בתשובה. לפני הטקס פונה אליהו אל העם בתוכחה: "עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים? אם ה' האלהים - לכו אחריו, ואם הבעל - לכו אחריו, ולא ענו העם אתו דבר. ויאמר אליהו אל העם: אני נותרתי נביא לה' לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש. ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפך האחד וינתתהו וישימו על העצים ואש לא ישימו ואני אעשה את הפך האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים, וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם ה', והיה האלהים אשר יענה באש - הוא האלהים. ויען כל העם ויאמרו: טוב הדבר" (מלכים א פרק י"ח, כא-כד)

בעת שמנסים נביאי הבעל לקרוא לאלוהיהם ללא הצלחה, נגלה "חוש ההומור" של אליהו, אשר לועג להם, ומציע, בין היתר שמא הלך אלוהי הבעל... לשירותים: "וְהִיָּה בְּצִדְהֵרִים וַיְהִי בָהֶם אֱלֹהֵיוּ וַיֹּאמְרוּ: קְרָאוּ בְּקוֹל גְּדוֹל, כִּי אֱלֹהִים הוּא כִּי שִׁיחַ וְכִי שִׁיג לֹ? וְכִי דֶרֶךְ לוֹ? אֹלֵי יִשָּׁן הוּא וַיִּקְצֶ?" (שם, פסוק כז)

לאחר שנכשלים נביאי הבעל במשימתם ואליהו מצליח בעזרת הקב"ה להבעיר אש במזבח ספוג המים, מתרחש הדבר, שלמענו ביצע אליהו את הטקס מלכתחילה - העם הכיר באלוהיו: "וַיִּרְא כָּל הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ: ה' הוּא הָאֱלֹהִים! ה' הוּא הָאֱלֹהִים!" (שם, פסוק ל"ט)

על פי המדרש, ידעו נביאי הבעל מלכתחילה כי לא יוכלו להוריד אש משמיים. בשל כך "התכוננו" מבעוד מועד והגניבו אדם אל מתחת למזבח, שמטרתו היתה להבעיר את האש בזמן הנכון: "כשבא אליהו לפני אחאב לבחון נביאי הבעל וכהני הבמות, ונביאי הבעל יודעים שלא היה יכולת הבעל להוציא אש מאליו, מה עשה חיאל? עמד נגד נביאי הבעל ואמר להם: התחזקו ועמדו נגד אליהו, ואני אעשה להם דבר כמות [כאילו] שהבעל שולח לכם אש. מה עשה? לקח שני אבנים בידו ונעורת פשתן ונכנס במעי [לתוך מזבח] הבעל, מפני שהיה חלול, והכיש באבנים זה לזה כדי להדליק הנעורת. מיד הרגיש אליהו ברוח הקדש ואמר לפניו: ריבונו של עולם... שגאית אותו רשע במעי הבעל. מיד צוה הקב"ה לנחש ונשכו בעקבו ומת" (דברים רבה, נספח, ד"ה בפרשת בא אל)

מדרש זה מסביר, אולי, את לעגו של אליהו על "האל האנושי", ומייעץ לנביאי הבעל לצעוק קצת יותר חזק, כי אולי הבחור שם למטה נרדם כו'.

אגב, בין ציורי הקיר שנתגלו בבית הכנסת העתיק בעיר דורא אַרופוס שבסוריה (המאה השלישית לספירה), נראה הטקס בהר הכרמל, ובתוך המזבח - אדם שוכב ולידו נחש. ממצא זה מעיד על עתיקותו של המדרש.

"מערת אליהו"

על פי המסורת הסתתר במערה זו אליהו מפני רודפיו. מדובר במסורת עתיקת יומין, יהודית כנוצרית, ושרידי כתובות ביוונית ובלטינית (וגם אחת בעברית) מן התקופה הביזנטית עוד נראות על קירותיה. לפני כמעט אלף שנים כתב עליה רבי בנימין מטודלה: "מעכו שלושה פרסאות לחיפא על שפת הים, ובצד אחד הר הכרמל ובתחתית ההר קברי ישראל רבים. ושם בהר מערת אליהו זכור לטוב, ועשו שם בני אדום במה".

עם השנים הפך המקום גם לקדוש למוסלמים ולדרוזים, אשר מכנים את אליהו "אלחֶדֶר" - "הירוק". תלמידו של "אור החיים", שביקר במערת אליהו בערב יום כיפור שנת תק"ב (1742), מספר: "וכשנכנסנו שם נחה עלינו רוח אלוקים וראינו בנפשנו הארה גדולה עד מאד, והיינו אומרים: דעני לאליהו בהר הכרמל, והיינו מתרעדים, שהיתה יראה גדולה".

מאיזה שבט היה אליהו?

דעותיהם של חכמים חלוקות בשאלה - האם היה אליהו משבט גד, לוי, או אולי משבט בנימין: "משבט גד עתיד לצאת אליהו הנביא המגיד בשורות טובות לישראל" (מדרש אגדה בראשית פרק ל'), "אתה מוצא שתי נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי: משה ראשון ואליהו אחרון" (פסיקתא רבתי, פרשה ד), "אליהו מבני בנימין היה" (רד"ק על שופטים פרק כ', כח) מספרת האגדה כי המוסלמים, שסברו כי אליהו כהן היה, משבט לוי, מיהרו לקבור את מתיהם בפתחו של שער הרחמים החתום בירושלים, כדי למנוע את מעברו שם כמבשר בגאולה, ובעקבות כך - את מעבר המשיח אחריו.

אם אכן היה אליהו משבט גד או בנימין - הרי שהם בזבזו את זמנם, וגם אם אפילו היה משבט לוי והיה כהן - לא היתה לו כל בעיה לעבור בבית קברותם, שכן על פי ההלכה היהודית אין קברי הגויים מטמאים אלא קברי ישראל.

אליהו במסורת היהודית

דמותו של אליהו בתנ"ך היא דמות קשה וקנאית לה'. לא בכדי חז"ל מזהים אותה כגלגול נשמה של פנחס, כפי שמציין ספר הזוהר: "פנחס הוא אליהו" (כרך ב', פרשת כי תשא, דף ק"צ). ביטוי למידת הדין שבו ניתן למצוא, למשל, בכך שהביא בכוח גזירתו לשלוש שנות בצורת, שכמעט החריבו את שומרון.

קנאותו הגדולה של אליהו - קנאת רוח, רעש ואש - צרמה לקב"ה, והוא הבהיר לאליהו כי מידתו היא מידת הרחמים: "וְהִנֵּה דְבַר ה' אֵלַי וַיֹּאמֶר לִי: מִה לָךְ פֶּה אֲלֵיָהוּ? וַיֹּאמֶר: קָנָא קְנֵאתִי לַה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת, כִּי עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֶיךָ הָרְסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בְּחָרֶב, וְאַתָּה אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ. וַיֹּאמֶר: צֵא וְעַמְדָתְךָ בְּהַר לְפָנַי ה' וְהִנֵּה ה' עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוּלָה וְחֶזֶק מִפְּרֹק הַרִים וּמִשֶּׁבֶר סְלָעִים לְפָנַי ה' - לֹא

בְרוּחַ ה' . וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ - לֹא בְרַעַשׁ ה' . וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ - לֹא בָאֵשׁ ה' , וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דְקָה" (מלכים א פרק י"ט, ט-יב)

בניגוד גמור לדמותו הקשה, הקנאית והבלתי מתפשרת של אליהו בתנ"ך, נתפסת דמותו במסורת היהודית כמעין "סבא טוב", הנחלץ בעתות צרה לעזרת יהודים בכל פינה נידחת בעולם. ידועים הסיפורים על אליהו הנביא, שהגיע במפתיע להשלים מניין לתפילת "כל נדרי", סייע לאלמנה מסכנה, הסיר רוע גזירת מלכות וכו'.

ייתכן כי תפיסה זו נולדה מתוך בחירתו של הקב"ה דווקא באליהו מכל הנביאים להיות זה שיבשר לישראל את הגאולה ויחזירם בתשובה לאביהם שבשמיים: "הֲנֵה אֶנְכִי שֶׁלַח לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיאִים לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא, וְהַשִּׁיב לֵב אָבוֹת עַל בְּנֵים וְלֵב בְּנֵים עַל אָבוֹתָם" (מלאכי פרק ג', כג-כד).
הציפייה לגאולה, שבה מעורב אליהו, "האפילה" כביכול על דמותו הקשה, ועיקר פעלו - מלחמת קידוש ה' בנביאי הבעל - הפך לסמל. אולי בשל כך נקשרה דמותו של אליהו בפעולות, המבדילות את עם ישראל מעמים אחרים:

על פי האמונה נוכח אליהו בכל ברית מילה, והסנדק יושב על "כיסא של אליהו". מסביר בעל "מחזור ויטרי":
"כִּי עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" - אמר לו הקב"ה: אתה הקפדת על [ברית] המילה, חיך שכל שעה שמקיימין בני מצווה זו - תהא עומד ביניהם. לפיכך תיקנו לעשות כסא כבוד למלאך הברית, וזהו אליהו" (סימן תק"ה)
בליל הסדר מניחים על השולחן "כוס של אליהו", אשר מסמל את נוכחותו בערב שכל כולו חרותם של ישראל.

מה בין אליהו הנביא למשה רבנו?

בפסיקתא רבתי (פרשה ד', ד"ה "ויקח אליהו") מובאת השוואה מעניינת בין אליהו למשה, ובה למעלה מ-30 נקודות דמיון. למרות זאת מציין המדרש: "בדבר אחד מצינו משה גדול מאליהו: שלמשה אמר (דברים ה', כז) "ואתה פה עמוד עמדי", ולאליהו (מלכים א י"ט, ט): "מה לך פה אליהו?"
הנה עיקרי נקודות הדמיון שמביא המדרש:

■ אליהו נביא	■ משה נביא
■ אליהו נקרא "איש האלהים" (מלכים א י"ז, יח)	■ משה נקרא "איש האלהים" (דברים ל"ג, א)
■ אליהו נתכלכל על ידי האשה הצרפתית (מל"א י"ז,	■ משה נתכלכל על ידי בתו של יתרו (שמות ב'
יא)	כ')
■ אליהו ברח מפני איזבל	■ משה ברח מפני פרעה
■ אליהו כינס את ישראל להר הכרמל	■ משה כינס את ישראל להר סיני
■ אליהו תפס את נביאי הבעל ושחטם	■ משה ביער עובדי עבודה זרה (שמות ל"ב, כז)
■ "ויבא אל הר האלהים" (מלכים א י"ט, ח)	■ "ויבא אל הר האלהים" (שמות ג', א)
■ אליהו הלך בכוח האכילה ההיא ארבעים יום	■ משה שהה 40 יום בהר סיני, לא אכל ושלא
■ אליהו העמיד גלגל החמה (מלכים א י"ח, לו)	■ שתה
■ בעקבותיו אמרו: "ה' הוא האלהים" (מלכים א י"ח,	■ משה העמיד גלגל החמה (דברים ב', ל)
לט)	■ בעקבותיו אמרו: "נעשה ונשמע" (שמות כ"ד,
■ אליהו הוריד את האש	ז)
■ ואז: "וירא כל העם ויפלו על פניהם" (מלכים א י"ח,	■ משה הוריד את האש
לט)	■ ואז: "וירא כל העם וירונו" (ויקרא ט', כד)

שיר (מופיעים בלקט השירים וקטעי קריאה)

■ "ההר הירוק תמיד" / יורם טהרלב

■ "לילה לה" / מוט'קה לבנון

שיר "אווירה" המתאר את פינות החמד של חיפה

המחשות

- ☒ שכונת הרצליה היתה השכונה היהודית הראשונה בחיפה, שנוסדה בראשית המאה ה-20 על ידי יהודים אשכנזים. בתיה עדיין שוכנים החלק המערבי של הדר הכרמל.
- ☒ על "שטר חיפה" מופיע דייג עברי על רקע מפרץ חיפה. בצדו השני של השטר מופיע קטע פסיפס מבית הכנסת בעוספייה שבכרמל. צבע השטר הוא כחול, כצבעו של מפרץ חיפה.

ציור יהודי עממי של אזור חיפה והכרמל

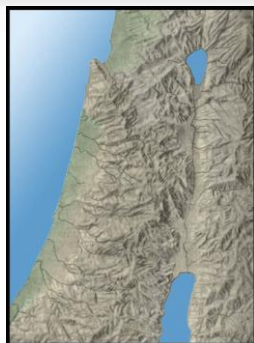

המושבה הגרמנית

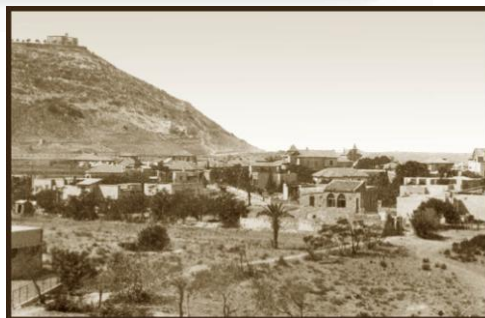
1872

שכונת "הרצליה" היהודית על הכרמל
1907

תבליט אזור חיפה

חיפה ומנזר הכרמליתים מעליה 1915

אוטובוס ראשון בקו חיפה-בירות, תקופת
המנדט

המוחרקה בציר מ-1851

"שטר חיפה" משנות ה-
50